

๑๗. การมีสัตบุรุษเป็นกัลยาณมิตร

Having a Good Man as a Good Friend

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

การแสวงหาลิขิตที่ดีให้แก่ชีวิตนั้น เป็นเรื่องที่ศิวิไลซ์ที่ผู้มีปัญญากระทำกันในสังคมที่พัฒนาแล้ว “ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา” ที่เรียกว่า “วิทยาการ-เทคโนโลยี” หรือ “องค์ความรู้-ทุนทางปัญญา” ก็คือ “ขุมทรัพย์แห่งปัญญา” ที่แท้จริงของผู้คนในสังคมสมัยใหม่แห่งยุคศตวรรษที่ ๒๑ นี้ คุณภาพของคนอยู่ที่ “ปัญญาารอบรู้” ที่เกิดจาก “โยนิโสมนสิการ” ที่สืบเนื่องในตน และการค้นคว้าความรู้จากแหล่งคนอื่น “ปรโตโมสะ” ที่น้อมนำมาประยุกต์ดัดแปลงใช้ในการเจริญภาวนา นั่นคือ “ปัญญาภาวนา-วิปัสสนาภาวนา” [ญาณ] คือ ปัญญาหยั่งรู้ในสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นจริงตามสภาพ นั่นคือ “สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ” ที่ต้องมีบาทฐานที่พัฒนาขึ้นจาก “จิตตภาวนา-สมถภาวนา” [ฉาน] คือ สมาธิที่แน่วแน่แห่งอัปนาสมาธิที่จิตปราศจากนิวรณ์ “จิตประภัสสร” นั่นคือ จิตที่ประกอบด้วย “สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” ในการขยายขอบเขตพรหมแดนแห่งความรู้ นั่นคือ การอาศัยการคิดเป็นอุกวิธี [โยนิโสมนสิการ-ปฏิจกสมุปปาต ๑๒] นำประโยชน์อันเป็นกุศลมาให้ตน และการอาศัยผู้ผู้เป็นสัตบุรุษ “คนดีมีปัญญาและคุณธรรม” มาเป็นเพื่อนที่ดี เพื่อนที่แท้จริง ที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร” ที่มีปณิธานหรือความตั้งใจ [ปณิธิ] ในการทำลายล้าง “รากเหง้าแห่งทุกข์” [ทุกข์มูล] เพราะเป็น “มูลแห่งวิภูทุกข์” อันเป็น “เหตุแห่งทุกข์” [ทุกข์นิทาน] เพราะเป็นเหตุเกิดของทุกข์ ส่วน “ทุกข์” นั้นย่อมเกิดจาก “อวิชชา-ตัณหา” [ราคะ-โทสะ-โมหะ] อันเป็น “แดนเกิดแห่งทุกข์” [ทุกข์ปฏกโว] ดังคำว่า “สัตว์ผู้ถูกคัมภีรครอบงำแล้วย่อมไม่ก้าวล่วงวิสัยแห่งมาร มารย่อมยังอำนาจให้เป็นไปในเบื้องบนสัตว์เหล่านั้น โดยปริยายนี้ จึงเรียกว่า ‘แดนแห่งมาร’ [มารพลิต] เพราะเป็นวิสัยของมาร” เพราะฉะนั้น “มิตรแท้” ย่อมไม่นำพาไปสู่ “แดนแห่งมาร” กับ “มูลแห่งวิภูทุกข์” เพราะมีสติปัญญารอบรู้ดี ไม่คิดการทำชั่ว “การมีเพื่อนชั่วๆ ไม่มีเสียเลยยังดีกว่า” เป็นการทำวิปัสสนาความเดือดร้อนในตนเองเสียเปล่า แทนที่จะเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ที่ฟ่ายกุศลให้เกิดขึ้นเป็นมงคลแก่ชีวิต การมีเพื่อนชั่วๆ เป็นมิตรเทียม ย่อมนำความขุ่นมัวเศร้าหมองมาสู่ชีวิตไม่สิ้นสุด ไม่พ้นจากอุปกิเลสทั้งหลายที่กลุ่มมรุมจิต ปิดกั้นโอกาสในการทำความดี เป็นการย้ายบ้านไปอยู่ในที่กันดาร หมดสิทธิ์ได้ยินคำว่า “สมถะ” หรือ “วิปัสสนา” หากความเจริญให้ชีวิตได้ยาก แม้บ้านจะอยู่ติดวัด ก็หมดโอกาสเห็นแสงพระธรรมของพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้ การคบบัณฑิตเป็นมิตรแท้ เป็นกัลยาณมิตร [กัลยาณมิตรตตวา] ที่ที่พึ่งอาศัยเมื่ออับปัญญา เป็นความคิดที่ถูกต้อง [โยนิโสมนสิการ] เป็นความนึกคิดระลึกถึงตัวเอง ประโยชน์ในชีวิต [อัปปมาทะ] คือ มีสติสัมปชัญญะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตัดสินใจเลือก “พระรัตนตรัยเป็นกัลยาณมิตร” อันเป็นสรณะที่พึ่งที่แท้จริงแห่งชีวิต ถ้าหากไม่หักกลองเดินไปวัดข้างบ้านสักหน่อย ว่าพอมีพระที่มีอภิญญาเป็น “กัลยาณมิตร” ได้หรือไม่.

บทความที่ ๑๗ ประจำปี ๒๕๕๘ – การมีสติบรูชเป็นกัลยาณมิตร

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม คือ มนุษย์มีการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน มีปฏิสัมพันธ์ไปมาหาสู่กัน หรือพึ่งพาอาศัยกันและกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทักษะคิด และผลประโยชน์ต่อกันและกัน มนุษย์รู้จักถ่ายทอดประสบการณ์ อันเป็นองค์ความรู้ระหว่างกันและกัน ที่เรียกว่า “การถ่ายเทความรู้” [Knowledge Transfer] หรือ “การถ่ายเทวัฒนธรรม” [Culture Transfer] ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ที่ค่อยๆ ซึมผ่านความรู้สึกลึกซึ้งทีละเล็กทีละน้อย ทั้งทางตรงและทางอ้อม “การไหลบ่าทางวัฒนธรรม” [Culture Flow] จากสังคมที่เหนือกว่าทางเทคโนโลยีไปสู่สังคมที่ด้อยกว่านั้น ย่อมทำได้ง่ายปราศจากเงื่อนไขในการต่อรอง เพราะสังคมที่ด้อยเชิงวัฒนธรรมด้านความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีนั้น จะอยู่ในฐานะเพียงแค่ลูกค้าผู้ใช้เทคโนโลยีเท่านั้น ไม่ใช่ผู้คิดค้นสร้างสรรค์ชิ้นงานใหม่ๆ ออกสู่สังคมโลก ในกระบวนการคิดและการตัดสินใจเลือกใช้เทคโนโลยีหรือข้อมูลข่าวสารสนเทศนั้น เป็นทักษะความเชี่ยวชาญที่ฉลาดเลือกใช้เป็นที่พิจารณาไตร่ตรองถึงความคุ้มค่าทั้งด้านทุนค่าใช้จ่ายและเวลาที่จะตอบสนองความต้องการจริงในการใช้เทคโนโลยีนั้นๆ การใช้เทคโนโลยีที่ไม่คุ้มค่านั้น จึงเป็นความโง่รู้ไม่ทันการณ์ ก็ทำให้เกิด “ทุกข์” ได้เช่นกัน อันก่อให้เกิดความเดือดร้อน ไม่เป็นสุขในการเสพเทคโนโลยีที่ชาญฉลาด ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า “เทคโนโลยี” ไม่ใช่สิ่งมีชีวิตหรือมีจิตใจเหมือนมนุษย์ “เทคโนโลยี” เป็นองค์ความรู้แห่งประสบการณ์ที่แสดงออกเป็นรูปสิ่งประดิษฐ์หรือข้อประพฤติกฎปฏิบัติที่นำไปสู่ความสำเร็จ หรือ “**ข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความเป็นเลิศ**” [Best Practice] ฉะนั้น “**ประสิทธิภาพ-ประสิทธิผล-ความเป็นเลิศ**” จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์สมัยใหม่ใฝ่ฝันสูงสุดในการดำเนินชีวิต ที่เรียกว่า “**คุณภาพ**” [Quality]

คำว่า “เทคโนโลยี” [Technology] ตรงกับคำบัญญัติว่า “**วิทยาการ**” ซึ่งมักใช้ในความหมายถึง “**ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่**” คือ ความรุดหน้าล้ำสมัย [Sophisticated] ในสิ่งที่คิดค้นดัดแปลงสร้างสรรค์ต่อเดิมขึ้นมาใหม่ ที่เรียกว่า “**นวัตกรรม**” [Innovations] ไม่ว่าจะสิ่งประดิษฐ์ด้านวัตถุหรือด้านความคิดหรือปัญญา อันถือเป็น “**ทรัพย์สินทางปัญญา**” [Intellectual Property] ที่กลายเป็นต้นทุนที่มองไม่เห็นตัวที่แสดงถึงคุณภาพทางปัญญา ที่เรียกว่า “**ทุนทางปัญญา**” [Intellectual Capital] ซึ่งเป็นทรัพย์สินภายในของบุคคลและองค์กร ส่วนทรัพย์สินภายนอกของบุคคลและองค์กร คือ “**ต้นทุนทางสังคม**” [Social Connections] ที่บุคคลและองค์กรมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นและองค์กรอื่นที่อยู่ภายนอกกรอบข้าง ที่อยู่ในฐานะ “**สติบรูช**” [คนดีมีเมตตาธรรม-ศีลธรรม] หรือ “**บัณฑิต**” [ผู้รู้มีคุณธรรม] ซึ่งหมายถึง “**กัลยาณมิตร**” ยิ่งความสัมพันธ์มีความสนิทแน่นแฟ้นมั่นคงมากเท่าไร “**ขุมแห่งปัญญา**” ยิ่งขยายกว้างขวางมากขึ้นเท่านั้น ฉะนั้น ความสำคัญของ “**ต้นทุนทางสังคม**” ในโลกสมัยใหม่ จึงเป็นทรัพย์สินที่ประเมินค่าได้ยาก เพราะมีนัยสำคัญในระดับการทูต ไม่ใช่ความสัมพันธ์แค่พื้นฐานส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “**รู้จักคนไปทั่ว**” แม้หมูหมา กาไก่ก็รู้จัก แต่ผู้มีปัญญาย่อมระลึกไว้ด้วย “**สติสัมปชัญญะ**” ว่า อะไรเป็นประโยชน์แห่งตน รู้จักประมาณ

ตน ประมาณกาล ประมาณคน ประมาณชุมชน คือ อะไรควร อะไรไม่ควร อันเป็นคุณสมบัติของคนดี นั่นคือ การเลือกคบ “**ปราชญ์-ผู้รู้-สัตบุรุษ-บัณฑิต**” ให้เป็นมิตรแท้ เป็นกัลยาณมิตร เป็นสหายธรรม อันจะเป็นสิ่งที่ดี เป็น “**อุดมมงคลแห่งชีวิต**” ที่ยิ่งใหญ่ เป็นทางที่เจริญอันประกอบด้วย “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” ซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางแห่งอริยมรรค ไม่ว่าบุคคลนั้นจะถือเพศเป็นสมณะหรือฆราวาสก็ตาม ก็จะพบแต่ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต ไม่เป็นหมั่นอบจนปัญญา ปราศจากความโง่เขลา ความหลงงมงาย ความหลงขาดสติ ความผิดเพี้ยนวิปลาสในความนึกคิด สิ่งนี้เรียกว่า “**กัลยาณมิตตตา**” คือ “**ความกัลยาณมิตร**” ของผู้ประพฤติดนอย่างประเสริฐแห่งพรหมจรรย์ ผู้พร้อมพร้อมไปบุญด้วย “**โยนิโสมนสิการ-โยนิโสมนสิการสัมปทา**” คือ คิดด้วยเหตุผล เห็นในเหตุปัจจัยที่มารวมกันเป็น “**ธรรม-สภาวธรรม**” อันใดอันหนึ่งตามสภาพที่เป็นจริงอย่างถูกวิธีตามหลักปฏิจสุมุขบาท จนบรรลุถึงข้อธรรมแห่งธรรมเอกได้ นั่นคือ “**อัปมาทนะ**” หมายถึง “**ความไม่ประมาท**” เป็นผู้มั่นคงใน “**เส้นทางสายกลางแห่งปัญญา**” ที่เรียกว่า “**มัชฌิมาปฏิปทา**” ด้วยการเจริญไตรสิกขา นั่นคือ (๑) **ริเริ่มด้วยปัญญา** (๒) **ดำเนินด้วยปัญญา** และ (๓) **นำไปสู่ปัญญาอันยิ่งขึ้นไป** ซึ่งได้ชื่อว่า เป็นผู้เจริญวิถีชีวิตแห่งพุทธอย่างแท้จริง เจริญอยู่ในธรรม คือ “**ธัมมานุธัมมปฏิบัติ**” ผู้ปฏิบัติธรรมผู้ดำเนินชีวิตสมควรแก่ธรรม ไม่หลงทิศหลงทาง มีสติสัมปชัญญะครบรอบบริบูรณ์ เห็น “**โกศล ๓**” หมายถึง ความฉลาด ความเชี่ยวชาญ ความรอบรู้ ได้แก่ (๑) “**อายุโกศล**” คือ (ความฉลาดในความเจริญ รอบรู้ทางเจริญ และเหตุของความเจริญ (๒) “**อุปายโกศล**” คือ ความฉลาดในความเลื่อม รอบรู้ทางเลื่อมและเหตุของความเลื่อม และ (๓) “**อุบายโกศล**” คือ ความฉลาดในอุบาย รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ได้ชื่อว่า “**สัตบุรุษ**” นั้น หมายถึง *คนสงบ คนดี คนมีศีลธรรม คนที่สัจผู้มีศรัทธาในพระศาสนา เฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ไปร่วมกิจกรรมทางบุญทางกุศล รักษาศีลพึงธรรมเป็นประจำที่วัดใดวัดหนึ่ง คนที่ประกอบด้วยสัปปริสธรรม ผู้ที่ถือปฏิบัติด้วย “**สัปปริสธรรม ๗**” หมายถึง *ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมของคนดี ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ* ได้แก่*

- (๑) “**ธัมมัญญตา**” รู้หลักหรือรู้จักเหตุ หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่น รู้จักว่า สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ ตามอธิบายในบาลีหมายถึงรู้หลักหรือรู้หลักการ เช่น ภิกษุเป็น “**ธัมมัญญ**” คือ รู้หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่จัดเป็นนวังคสัตถุศาสน์
- (๒) “**อิตถัญญตา**” รู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักเหตุผล หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักผล เช่น รู้จักว่า สุขเป็นผลแห่งเหตุอันนี้ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุอันนี้ รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล ตามบาลีว่า รู้ความหมาย เช่นว่า ธรรมข้อนี้ๆ มีความหมายอย่างนี้ๆ หลักข้อนี้ๆ มีเนื้อความอย่างนี้ๆ
- (๓) “**อิตถัญญตา**” รู้จักตน หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักตน เช่น รู้ว่าเรามีความรู้ ความถนัด คุณธรรม ความสามารถ และฐานะ เป็นต้น แก้ไขไหนเพียงไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมเพื่อให้เกิดผลดี
- (๔) “**มัตถัญญตา**” รู้จักประมาณ หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือ ความพอเหมาะพอดี

- เช่น รู้จักประมาณในการแสวงหา รู้จักประมาณในการใช้จ่ายพอเหมาะพอควร เป็นต้น
- (๕) “กาลัญญุตา” รู้จักกาล หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันสมควรในการประกอบกิจนั้นๆ เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร เป็นต้น
- (๖) “ปริสัจญุตา” รู้จักชุมชน หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักประชุมชนและกิริยาที่จะต้องปฏิบัติต่อประชุมชนนั้นๆ เช่น รู้จักว่า ประชุมชนนี้ เมื่อเข้าไปจะต้องทำกิริยาอย่างนี้จะต้องพูดอย่างนี้ เป็นต้น
- (๗) “บุคคัลัญญุตา” รู้จักบุคคล หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักบุคคล คือ รู้ความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอรรถาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น เป็นอย่างไร ควรคบควรใช้ควรสอนอย่างไร

อีกนัยหนึ่ง คือ ผู้ที่ถือปฏิบัติด้วย “สัปปริสธรรม ๘” หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ได้แก่

- (๑) “สัทธมฺมสมนฺนาโคโต” คือ ผู้ประกอบด้วย “สัทธรรม ๗” ได้แก่ มีศรัทธา มีhiri มีโศตคัปปะ เป็นพหูสูต มีความเพียรอันปรารถแล้ว มีสติมั่นคง มีปัญญา
- (๒) “สปปุริสทตฺตี” ภักดีสัตบุรุษ คือ คบหาผู้มี “สัทธรรม ๗” นั่นคือ “สปปุริสุปัสสยะ” คือ คบสัตบุรุษ คบคนดี ได้คนดีเป็นที่พึ่งอาศัย หรือ “สปปุริสุปสังเสวะ” คือ คบสัตบุรุษ คบคนดี คบท่านที่ประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจ เสวนาท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ
- (๓) “สปปุริสจินฺตี” คิดอย่างสัตบุรุษ คือ นึกคิดอะไร ก็มีใจเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น
- (๔) “สปปุริสมนฺตี” ปรึษาอย่างสัตบุรุษ คือ ใจข้อคิดอย่างไร ก็มีใจเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น
- (๕) “สปปุริสวาโจ” พูดอย่างสัตบุรุษ คือ พูดแต่คำที่ถูกต้องตาม “วจีสัจจิต ๔” กล่าววาจาอะไร ก็มีใจเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น
- (๖) “สปปุริสกมฺมนฺโต” ทำอย่างสัตบุรุษ คือ ทำการที่ถูกต้องตาม “กายสุจจิต ๗” ทำอะไร ก็มีใจเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น
- (๗) “สปปุริสทิฏฺฐี” มีความเห็นอย่างสัตบุรุษ คือ มีสัมมาทิฏฐิ เช่นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น หรือเห็นชอบว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว เป็นต้น
- (๘) “สปปุริสทานํ เทติ” ให้ทานอย่างสัตบุรุษ คือ ให้โดยเคารพ ให้โดยเอื้อเฟื้อทั้งแก่ของที่ตัวให้ ทั้งแก่ผู้รับทาน ให้ของบริสุทธิ์ ให้โดยเข้าใจถึงผลที่จะมีตามมา เป็นต้น

อนึ่ง คำว่า “คนดี” หมายถึง คนที่ถือปฏิบัติใน “สัปปริสาบัญญัติ” คือ ข้อที่ท่านสัตบุรุษตั้งไว้ บัญญัติของคนดี ได้แก่ (๑) “ทาน” ปันสละของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น (๒) “ปัพพัชชา” ถือบวช เว้นจากการเบียดเบียนกัน (๓) “มาตาปิตุอุปภูฐาน” บำรุงมารดาบิดาของตนให้เป็นสุข อย่างไรก็ตาม ให้พิจารณาคุณสละธรรมอีกประการหนึ่ง คือ “สุหามิตร” หรือ “มิตรแท้ ๔” หมายถึง มิตรมีใจดี มิตรที่จริงใจ ได้แก่

(๑) “มิตรอุปการะ” [อุปการกะ] มีลักษณะ ๔ อย่าง ได้แก่

- ๑) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
- ๒) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
- ๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
- ๔) มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

(๒) “มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์” [สมานสุขทุกข์] มีลักษณะ ๔ อย่าง ได้แก่

- ๑) บอกความลับแก่เพื่อน
- ๒) ปิดความลับของเพื่อน
- ๓) มีภัยอันตราย ไม่ละทิ้ง
- ๔) แม้ชีวิตก็สละให้ได้

(๓) “มิตรแนะนำประโยชน์” [อรรถกขาเย] มีลักษณะ ๔ อย่าง ได้แก่

- ๑) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
- ๒) คอยแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ได้ฟัง ได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ ได้ฟัง
- ๔) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

(๔) “มิตรมีน้ำใจ” [อนุกัมปกะ] มิตรมีความรักใคร่ มิตรผู้รักใคร่เอ็นดู มีลักษณะ ๔ อย่าง ได้แก่

- ๑) เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)
- ๒) เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)
- ๓) เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
- ๔) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

เพราะฉะนั้น คำว่า “กัลยาณมิตร” อีกนัยหนึ่ง หมายถึง “มิตรแท้” ที่เป็นคนดี ผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิและจริยธรรม ที่เรียกว่า “สัตบุรุษ” หรือ “บัณฑิต” หมายถึง ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมจนบรรลุธรรมวิเศษพร้อมแล้ว เรียกว่า “อุดมบุรุษ” ซึ่งแสดงนัยถึง (๑) “มีสติ” หมายถึง ถึงพร้อมด้วยสติ คือเป็นผู้ประกอบด้วยสติ รักษาตนไว้ได้เป็นอย่างดี อันเป็นส่วนเบื้องต้น ประกอบด้วยสติสูงสุด โดยถึงความไพบูลย์แห่งสติ เพราะเจริญอริยมรรค (๒) “มีจักขุ” คือ ประกอบด้วย (๓) “ปัญญาจักขุ” เป็นอย่างยิ่ง โดยถึงความไพบูลย์แห่งปัญญา ประกอบด้วย “อุทยัตถคามินีปัญญา” อันชำระล้างกิเลสออกไปอย่างประเสริฐ (๔) “มีอินทรี” อันอบรมแล้ว และ (๕) “รู้แจ้งตลอดสันติบท” อันอุดมบุรุษเสพแล้ว หรือ “อุดมบุรุษ” ย่อมหมายถึง “ผู้ละองค์ ๕ ได้แล้ว” [นิวรรณ์ ๕] คือ เป็นผู้ประกอบด้วย องค์ ๕ บัณฑิตเรียกว่า “ผู้ประกอบคุณทั้งมวล-ผู้อยู่จบพรหมจรรย์” เป็นอุดมบุรุษ ในธรรมวินัยนี้ นั่นคือ เป็นผู้ละกามฉันทะได้แล้ว ๑ ละพยาบาทได้แล้ว ๑ ละถีนมิททะได้แล้ว ๑ ละอุทธัจจกุกกุจจะได้แล้ว ๑ ละวิกิจจนาได้แล้ว ๑ (๒) เป็นผู้ประกอบด้วยศีลชั้นธัมมอันเป็นของพระอเสขบุคคล ๑ ประกอบด้วยสมาธิชั้นธัมมอันเป็นของพระอเสขบุคคล ๑ ประกอบด้วยปัญญาชั้นธัมมอันเป็นของพระอเสขบุคคล ๑ ประกอบด้วยวิมุตติขั้นธัมมอันเป็นของพระอเสขบุคคล ๑ ประกอบด้วยวิมุตติญาณทัสสนขั้นธัมมอันเป็นของพระอเสขบุคคล ๑ ฉะนั้น “อุดมบุรุษ” จึงหมายถึง บุรุษผู้ไม่ต่ำ ได้แก่ พระอริยะมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น นอกจากนี้ คำว่า “สปปุโรโส” ได้แก่ “อุดมบุรุษ” คือ “บุรุษผู้สูงที่สุด” คำว่า “สปปุริเสน สปปุริสโต” ได้แก่ ผู้ประกอบพร้อมด้วยความเป็นผู้มีศีลดีที่ตนเองกระทำแล้วนั้นแหละด้วย และเพราะเหตุที่ตนเป็นทายาทแห่งกรรมกึ่งหนึ่งจากกรรมที่ตนชักชวนให้ผู้อื่นกระทำด้วย จึงชื่อว่า “อุดมสปปุริเสน อุดมสปปุริสโต” ซึ่งแปลว่า “ผู้เป็นอุดมบุรุษยิ่งกว่าอุดมบุรุษ” ส่วนคำว่า “มหาบุรุษ” หมายถึง “บุรุษสูงสุด-บุรุษวิเศษ-บุรุษประธาน-อุดมบุรุษ-บุรุษประเสริฐ” ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสถึง “ความเป็นมหาบุรุษ” เพราะเป็นผู้มีจิตหลุดพ้น เพราะเป็นผู้มีจิตเชื่อ (๑) ผู้พิจารณาเห็นกายในกายเป็นกายใน มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่ เมื่อพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ จิตย่อมคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น (๒) เป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่ เมื่อพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ จิตย่อมคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น (๓) เป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่ เมื่อพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ จิตย่อมคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น (๔) เป็นผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่ เมื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ จิตย่อมคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น

นอกเหนือจากนี้ ในการพิจารณาถึง “**สัตบุรุษผู้เป็นกัลยาณมิตร**” นั้น ให้พิจารณาถึงการมีพระพุทธเจ้าเป็น
สรณะที่พึ่งแห่งชีวิต คือ “**กัลยาณมิตร**” [กัลยาณมิตรตา] ตามนัยสำคัญแห่งพระพุทธศาสนา ดังนี้

ว่าด้วยพระนามว่าพุทธะ

ชื่อว่า “**พุทธะ**” ในคำว่า “**พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น**” ผู้ไม่อาศัย ผู้คงที่ คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้
เป็น “**พระสยัมภู**” ไม่มีใครเป็นอาจารย์ ตรีสรูซึ่งตั้งจะทั้งหลายเอง ในธรรมทั้งหลายอัน
พระองค์ไม่เคยสดับมาก่อน ทรงบรรลุความเป็น “**พระสัพพัญญู**” ในเพราะความตรัสรู้นั้น และ
ทรงถึงความเป็นผู้ชำนาญในพลธรรมทั้งหลาย คำว่า “**พุทธโ**” ชื่อว่า เป็นพระพุทธเจ้า เพราะ
อรธว่า ตรีสรูซึ่งตั้งจะทั้งหลาย ให้หมู่สัตว์ตรีสรู เพราะเป็น “**พระสัพพัญญู**” เพราะเป็นผู้เห็น
ธรรมทั้งปวง เพราะเป็นผู้ไม่มีผู้อื่นแนะนำ เพราะเป็นผู้เบิกบาน เพราะเป็นผู้สิ้นอาสวะ เพราะ
เป็นผู้ไม่มีอุปกิเลส เป็นผู้ปราศจากราคะโดยส่วนเดียว เป็นผู้ปราศจากโทสะโดยส่วนเดียว เป็น
ผู้ปราศจากโมหะโดยส่วนเดียว เป็นผู้ไม่มีกิเลสโดยส่วนเดียว เป็นผู้เสด็จไปตาม “**เอกาย
นมรรค**” [โพธิปักขิยธรรม] เป็นผู้เดียวตรีสรูซึ่งพระสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม ชื่อว่า
“**เป็นพระพุทธเจ้า**” เพราะเว้นจากความไม่รู้ เพราะได้เฉพาะความรู้ พระนามว่า “**พุทธโ**” นี้ พระ
มารดา พระบิดา พระภาคฯ พระภคินี มิตร อำมาตย์ พระญาติสาโลหิต สมณะ พราหมณ์ เทวดา
มิได้เฉลิมให้ พระนามว่า “**พุทธโ**” นี้ เป็น “**วิโมกข์นตทินาม**” [พระนามมีในอรหัตผลใน
ลำดับแห่งอรหัตมรรค] เป็น “**สังคิกขาบัญญัติ**” [บัญญัติที่เกิดเพราะทำแจ่มแจ้ง ซึ่งพระอรหัตผล
และธรรมทั้งปวง] พร้อมด้วยการทรงบรรลุ “**พระสัพพัญญุตญาณ**” ณ ควงแห่งโพธิพฤกษ์ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายผู้ตรีสรูแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ซึ่ง “**พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น**”

ความอาศัย ในคำว่า “**ไม่อาศัย**” มี ๒ อย่าง คือ ความอาศัยด้วยตณหา ๑ ความอาศัยด้วยทัญญู ๑
ดังนี้ (๑) ว่าด้วย “**ความอาศัยด้วยตณหา**” คือ วัตถุที่ทำให้เป็นเขต เป็นแดน เป็นส่วน เป็นแผนก
กำหนดถือเอา ยึดถือเอาว่าของเรา ด้วยส่วนแห่งตณหาที่มีประมาณเท่าใด ความยึดถือว่าของเรา
ซึ่งวัตถุมีประมาณเท่านั้นว่า สิ่งนี้ของเรา สิ่งนั้นของเรา สิ่งมีประมาณเท่านั้นของเรา สิ่งของของ
เรามีประมาณเท่านั้น รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ เครื่องลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาส แพะ แกะ
ไก่อ สุกกร ช้าง โค ม้า ลา นาทินา เงินทอง บ้าน นิคม ราชธานี แวนแคว้น ชนบท ฉาง คลัง เป็น
ของของเรา ความยึดถือว่าเป็นของเรา แม้ซึ่งแผ่นดินใหญ่ทั้งสิ้นด้วยสามารถแห่งตณหา ตลอด
ถึงตณหาวิปริต ๑๐๘ นี้ชื่อว่า “**ความอาศัยด้วยตณหา**” (๒) ว่าด้วย “**ทัญญูความอาศัยด้วยทัญญู**”
คือ สักกายทัญญูมีวัตถุ ๒๐ มัจฉาทัญญู มีวัตถุ ๑๐ อันตคาทิกทัญญูมีวัตถุ ๑๐ ทัญญู ความไป
คือทัญญู รกเรียวคือทัญญู กันดารคือทัญญู เสี้ยนหนามคือทัญญู ความคั่นรนคือทัญญู เครื่อง
ประกอบคือทัญญู ความถือ ความถือมั่น ความยึดมั่น ความยึดถือทางคิด คลองคิด ความเป็นคิด

ลัทธิเต๋ยรติย์ ความถือโดยแสวงหาผิด ความถือวิปริต ความถือวิปลาส ความถือผิด ความถือว่า
แน่นอน ว่าจริงในสิ่งที่ไม่จริงอันใด เห็นปานนี้ และทักขิ ๖๒ มีประมาณเท่าใด นี้ชื่อว่า “ความ
อาศัยด้วยทักขิ” พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละความอาศัยด้วยตัณหา สละคืนความ
อาศัยด้วยทักขิ เพราะทรงละความอาศัยด้วยตัณหา สละคืนความอาศัยด้วยทักขิ พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าจึงไม่อาศัย ไม่อิงอาศัย ไม่พัวพัน ไม่เข้าถึง ไม่คิดใจ ไม่น้อมใจถึง เป็นผู้ทรงออกไป
สละ พันขาด ไม่เกี่ยวข้องซึ่งจักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
[ธรรมารมณ์] สกฺขล คณะ อาวาส ลาก ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัย
[สิ่งที่แก้ไขคนเจ็บไข้ให้กลับคืนเป็นปกติคือให้หายโรค] เกสขบริวาร กามธาตุ รูปธาตุ อรูป
ธาตุ กาม รูปภพ อรูปภพ สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวการภพ จตุ
โวการภพ ปัญจโวการภพ อดีต อนาคต ปัจจุบัน รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ
ธรรมารมณ์ที่รู้แจ้ง ทรงเป็นผู้มีจิตปราศจากแดนกิเลสอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “พระพุทธเจ้า
พระองค์นั้น” เป็น “ผู้ไม่อาศัย”

ว่าด้วยผู้คงที่โดยอาการ ๕

คำว่า “ผู้คงที่” ความว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้า” ชื่อว่า “เป็นผู้คงที่โดยอาการ ๕” เพราะ เป็นผู้คงที่ใน
อิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ ๑ สละแล้ว ๑ ข้ามแล้ว ๑ พ้นแล้ว ๑ ทรงแสดงออกซึ่งธรรมนั้นๆ ๑

“พระผู้มีพระภาคเจ้า” ชื่อว่า “เป็นผู้คงที่ในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์” เพราะ พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าเป็นผู้คงที่แม้ในลาภ แม้นในความเสื่อมลาภ แม้นในยศ แม้นในความเสื่อมยศ แม้นใน
สรรเสริญ แม้นในนินทา แม้นในสุข แม้นในทุกข์ หากว่า ชนทั้งหลายพึงดูบได้พระพาหาข้างหนึ่ง
แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเครื่องหอม พึงถากพระพาหาข้างหนึ่งด้วยมีด พระผู้มีพระภาคเจ้า
ย่อมไม่ทรงมีความยินดีในการดูบได้ด้วยเครื่องหอมโน้น และไม่ทรงมีความยินร้ายในการถาก
ด้วยมีดโน้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงละความยินดีและความยินร้ายเสียแล้ว ทรงล่วงเลยความดี
ใจและความเสียใจแล้ว ทรงก้าวล่วงความพอใจและความพิโรธเสียแล้ว “พระผู้มีพระภาคเจ้า”
ชื่อว่า “เป็นผู้คงที่ในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์อย่างนี้”

“พระผู้มีพระภาคเจ้า” ชื่อว่า “เป็นผู้คงที่” เพราะ “สละแล้ว” เพราะทรงสละ คาย ปล่อย ละ
สละคืน “ราคะ-โทสะ-โมหะ” ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความดีเสมอ ความริษยา
ความตระหนี่ ความลวง ความโอ้อวด ความกระด้าง ความแข่งดี ความถือตัว ความคูหมั่น ความ
เมา ความประมาท กิเลสทั้งปวง ทุจริตทั้งปวง ความกระวนกระวายทั้งปวง ความเร่าร้อนทั้ง
ปวง ความเดือดร้อนทั้งปวง อกุศลกิจสังขาร [อกุศลเจตนาปรุงแต่ง] ทั้งปวง “พระผู้มีพระภาค
เจ้า” ชื่อว่า “เป็นผู้คงที่” คือ “สละแล้วอย่างนี้”

“พระผู้มีพระภาคเจ้า” ชื่อว่า “เป็นผู้คงที่” เพราะ “ข้ามแล้ว” พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข้าม คือ ข้ามขึ้น ก้าวล่วง ก้าวล่วงด้วยดี ล่วงเลยแล้ว ซึ่ง “กาม โสมะ-ภว โสมะ-ทิฏฐิ โสมะ-อวิชชา โสมะ” และ คลองแห่งสงสารทั้งปวง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทรงอยู่จบแล้ว ทรงประพฤติ จรณะแล้ว ดำเนินถึงทาง ไกลแล้ว ดำเนินถึงทิศแล้ว ดำเนินถึงที่สุดแล้ว ทรงรักษาพรหมจรรย์ แล้ว ทรงบรรลุ “อุดมทิฏฐิ” แล้ว เจริญมรรคแล้ว ละกิเลสแล้ว มีการแทงตลอดมิได้กำเริบ มี นิโรธอันทำให้แจ้งแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า “ทรงกำหนดรู้ทุกข์-ทรงละสมุทัย-ทรงเจริญ มรรค-ทรงทำให้แจ่มแจ้งซึ่งนิโรธ” ทรงรู้อย่างธรรมที่ควรรู้อย่าง ธรรมที่กำหนดรู้ที่ควรกำหนดรู้ ทรงละธรรมที่ควรละ ทรงเจริญธรรมที่ควรเจริญ ทรงทำให้แจ่มแจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ่ม แจ้ง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทรงถอนอวิชชาอันเป็นคจลุ่มสลักออกแล้ว ทรงเรียวยากรมอัน เป็นดังกุเสียแล้ว ทรงถอนค้นหาเป็นดังเสาระเนียดขึ้นแล้ว ไม่มีสังโยชน์เป็นบานประตู เป็นผู้ ไกลจากกิเลสเป็นข้าศึก มีมานะเป็นคจของอันตกไปแล้ว ทรงปลงภาระเสียแล้ว มีโยคกิเลสมิได้ เกี่ยวข้อง มีองค์ ๕ อันละเสียแล้ว [นิวรรณ์ ๕] ประกอบด้วยองค์ ๖ [ละอนุสัยคือปฏิฆะใน อารมณั้มีรูปเป็นต้นในทวาร ๖ เป็นผู้มิตติสัมปชัญญะด้วยสามารถแห่งอุเบกขา] มิตติเป็นธรรม เอกเครื่องรักษา มีธรรมเป็นเครื่องอาศัย ๔ [การเสพเฉพาะ-การเว้น-การบรรเทา-และการละ ด้วยปัญญา] มีทิฏฐิสัจจะเฉพาะอย่างหนึ่งอันทรงบรรเทาเสียแล้ว มีการแสวงหาอันชอบไม่ หย่อนอันประเสริฐ มีความดำริมิได้ขุ่นมัว มีกายสังขารอันระงับแล้ว มีจิตพ้นดีแล้ว มีปัญญาพ้น ดีแล้ว เป็นผู้มีความบริบูรณ์ มีพรหมจรรย์อยู่จบแล้ว เป็นอุคตบุรุษ เป็นบรมบุรุษ ถึงความบรรลุ เป็นอย่างยิ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นมิได้ก่อ มิได้กำจัด กำจัดดำรงอยู่แล้วมิได้ละ มิได้ถื้อมัน ละ แล้วดำรงอยู่ มิได้เข็บ มิได้ยัก เข็บแล้วดำรงอยู่ มิได้ดับ มิได้ให้ลูก ดับแล้วดำรงอยู่ ดำรงอยู่ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วย “ศีลขันธ-สมาธิขันธ-ปัญญาขันธ-วิมุตติขันธ-วิมุตติญาณทัสสน ขันธ” เป็นอเสขะ แแทงตลอดอริยสัจแล้วดำรงอยู่ ก้าวล่วงค้นหาอย่างนี้แล้วจึงดำรงอยู่ ดับไฟ กิเลสแล้วดำรงอยู่ ดำรงอยู่เพราะไม่ต้องไป ยึดถือเอาอดชั้แล้วดำรงอยู่ ดำรงอยู่ในความช่ง เสพวิมุตติ ดำรงอยู่ด้วย “ความเมตตา-กรุณา-มูทิตา-อุเบกขา” อันบริสุทธิ์ ดำรงอยู่ด้วยความ บริสุทธิ์ โดยส่วนเดียว ดำรงอยู่ในความเป็นผู้ไม่แข็งกระด้าง ด้วยค้นหา ทิฏฐิ มานะ อันบริสุทธิ์ ดำรงอยู่เพราะเป็นผู้หลุดพ้น ดำรงอยู่เพราะเป็นผู้สันโดษ ดำรงอยู่ในส่วนสุทธอบแห่งขันธ ธาตุ อายตนะ คติ อุปบัติ ปฏิสนธิ ภพ สงสารวิภูฏะ ดำรงอยู่ในภพอันมีในที่สุด ดำรงอยู่ในอัทภาพ อันมีในที่สุด ทรงไว้ซึ่งร่างกายมีในที่สุด สมจริงดังประพันธ์คาถาว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มี ภพนี้เป็นที่สุด มีอัทภาพนี้เป็นทีหลัง มิได้มีชาติ มรณะและสงสาร ไม่มีภพใหม่” ฉะนั้น “พระผู้ มีพระภาคเจ้า” ชื่อว่า “เป็นผู้คงที่” คือ “ข้ามแล้วอย่างนี้”

“พระผู้มีพระภาคเจ้า” ชื่อว่า “เป็นผู้คงที่” เพราะ “พ้นแล้ว” พระทัยของพระมีผู้พระภาคเจ้าพ้นแล้ว พ้นวิเศษ พ้นดีแล้วจาก “ราคะ-โทสะ-โมหะ” ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความตีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่ ความหลง ความโอ้อวด ความกระด้าง ความแข็งดี ความถือตัว ความดูหมิ่น ความเมา ความประมาท กิเลสทั้งปวง ทุจริตทั้งปวง ความกระวนกระวายทั้งปวง ความเร่าร้อนทั้งปวง ความเดือดร้อนทั้งปวง อกุศลากิสังขารทั้งปวง “พระผู้มีพระภาคเจ้า” ชื่อว่า “เป็นผู้คงที่” คือ “พ้นแล้วอย่างนี้”

“พระผู้มีพระภาคเจ้า” ชื่อว่า “เป็นผู้คงที่” เพราะ “ทรงแสดงออกซึ่งธรรมนั้นๆ” พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้มีศีล ในเมื่อศีลมีอยู่ เป็นผู้มีศรัทธา ในเมื่อศรัทธามีอยู่ เป็นผู้มีวิริยะ ในเมื่อวิริยะมีอยู่ เป็นผู้มีสติ ในเมื่อสติมีอยู่ เป็นผู้มีสมาธิ ในเมื่อสมาธิมีอยู่ ผู้มีปัญญา ในเมื่อปัญญามีอยู่ เป็นผู้มีวิชา ๓ ในเมื่อวิชามีอยู่ เป็นผู้มีอภิญญา ๖ ในเมื่ออภิญญามีอยู่ เป็นผู้มีพละ ๑๐ ในเมื่อพละมีอยู่ “พระผู้มีพระภาคเจ้า” ชื่อว่า “เป็นผู้คงที่เพราะทรงแสดงออกซึ่งธรรมนั้นๆ อย่างนี้” เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าซึ่ง “พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น” คือ “ผู้ไม่อาศัย-ผู้คงที่”

ข้อที่พึงสังเกต ในเบื้องต้นนั้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาด้วยพุทธคุณ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) พระปัญญาคุณ (๒) พระวิสุทธิคุณ (๓) พระกรุณาคุณ โดยเน้นการสร้างมิตรภาพที่ดีกับผู้ที่เข้ามาเลื่อมใสศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระศาสนา คือ “เลือกคนดีให้เป็นกัลยาณมิตร” [กัลยาณมิตรตदा] ไม่ว่าจะ เป็นวรรณะไหนก็ตาม อาทิ พราหมณดาบส พราหมณคหบดี นักบวชประเภทขฤติ เป็นต้น คุณค่าของคนอยู่ที่การทำความดีที่ประกอบด้วยเหตุผลและปัญญา คือ “วิชา” ความรู้แจ้ง กับ “จรณะ” พฤติกรรมที่งดงาม ประกอบด้วยศีลธรรมหรือจริยธรรม นอกจากนี้ พระองค์ทรงใช้หลักธรรม “เวสัชชะ ๔” ดังนี้

“เวสัชชะ ๔ – เวสัชชญาณ ๔” หมายถึง ความไม่ครั่นคร้าม ความกลัวกล้าอาจหาญ พระญาณอันเป็นเหตุให้ทรงกลัวกล้า ไม่ครั่นคร้าม พระตถาคตเจ้าไม่ทรงมองเห็นว่า ใครก็ตาม จักหักท้วงพระองค์ได้โดยชอบธรรมในฐานะเหล่านี้ คือ

- (๑) “สัมมาสัมพุทธปฏิญญา” ท่านปฏิญญาว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ ธรรมเหล่านี้ท่านยังไม่รู้
- (๒) “จีณาสวปฏิญญา” ท่านปฏิญญาว่าเป็นจีณาสพ อาสวะเหล่านี้ของท่านยังไม่สิ้น
- (๓) “อันตรายิกธรรมวาทะ” ท่านกล่าวธรรมเหล่านี้ว่าเป็นอันตราย ธรรมเหล่านั้นไม่อาจก่ออันตรายแก่ผู้สั่งเสพได้จริง
- (๔) “นียยานิกธรรมเทศนา” ท่านแสดงธรรมเพื่อประโยชน์อย่างใด ประโยชน์อย่างนั้นไม่เป็นทางนำผู้ทำตามให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบจริง

ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงถึงความเกษม ถึงความไม่มีภัย แก่ลี้เกล้า ไม่ครั้นคร้ามอยู่ “เวสารัชชะ ๔” นี้ คู่กับ “ทศพล-ตถาคตพล ๑๐” [เรียกกันทั่วไปว่า “ทศพลญาณ”] เป็นธรรมที่ทำให้พระตถาคต ทรงปฏิญาณฐานะแห่งผู้นำ เปล่งสีหนาทในบริษัททั้งหลาย ยังพรหมจักรให้เป็นไป

“ทศพลญาณ-ตถาคตพลญาณ ๑๐” หมายถึง พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ ที่ทำให้พระองค์สามารถบั่นลือสีหนาท ประกาศพระศาสนาได้มั่นคง

- (๑) “ฐานาฐานญาณ” ปรีชาหยั่งรู้ฐานะและอฐานะ คือ รู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขตและขีดขั้นของสิ่งทั้งหลายว่า อะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ และแค่ไหนเพียงไร โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล และกฎเกณฑ์ทางจริยธรรม เกี่ยวกับสมรรถวิสัยของบุคคล ซึ่งจะได้รับผลกรรมที่ดีและชั่วต่างๆ กัน
- (๒) “กรรมวิปากญาณ” ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม คือ สามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่างสลับซับซ้อน ระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่ว ที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ มองเห็นรายละเอียดและความสัมพันธ์ภายในกระบวนการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน
- (๓) “สัตตพัฒนาธิปฏิบัติญาณ” ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง คือ สุขคติ ทุกคติ หรือพ้นจากคติ หรือปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่อรรถประโยชน์ทั้งปวง กล่าวคือ ทิฏฐธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ หรือ ปรมัตถะ คือ รู้ว่าเมื่อปรารถนาจะเข้าถึงคติหรือประโยชน์ใด จะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร
- (๔) “นानาธาตุญาณ” ปรีชาหยั่งรู้สถานะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่างๆ เป็นอเนก คือ รู้สถานะของธรรมชาติ ทั้งฝ่ายอุปาตินนกสังขารและฝ่ายอนูปาตินนกสังขาร เช่น รู้จักส่วนประกอบต่างๆ ของชีวิต สถานะของส่วนประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งลักษณะและหน้าที่ของมันแต่ละอย่าง อาทิ การปฏิบัติหน้าที่ของขันธ์ อายตนะ และธาตุต่างๆ ในกระบวนการรับรู้ เป็นต้น และรู้เหตุแห่งความแตกต่างกันของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น
- (๕) “นानาธิมุตติกญาณ” ปรีชาหยั่งรู้ธมฺมุตติ คือ รู้ธยา ศัย ความโน้มเอียง ความเชื่อถือ แนวความสนใจ เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่างๆ กัน
- (๖) “อินทริยปโรปริยัตตญาณ” ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทริย์ของสัตว์ทั้งหลาย คือ รู้ว่าสัตว์นั้นๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แค่ไหน เพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีอินทริย์อ่อน หรือแก่กล้า สอนง่าย หรือสอนยาก มีความพร้อมที่จะตรัสรู้หรือไม่
- (๗) “ฉานาภิสังกิลเลสาทิญาณ” ปรีชาหยั่งรู้ความเศร้าหมอง ความฟ่องแผ้ว การออกแห่งฉาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติทั้งหลาย
- (๘) “ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ” ปรีชาหยั่งรู้อันทำให้ระลึกภพที่เคยอยู่ในหนหลังได้

(๕) “จตุปบาทญาณ” ปรึกษาหยั่งรู้จิตและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม

(๑๐) “อาสวักขยญาณ” ปรึกษาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

ด้วยเหตุนี้ “พระผู้มีพระภาคเจ้า” จึงเป็น “ปราชญ์-ผู้รู้-สัพพัญญู-สัตว์บุรุษ-บุรุษสูงสุด-บุรุษวิเศษ-บุรุษ
ประธาน-อุดมบุรุษ-บุรุษประเสริฐ-เอกบุรุษ-บรมบุรุษ-มหาบุรุษ” ในสัตว์โลกและเทวโลก คือ “ผู้ไม่
อาศัย-ผู้คงที่” พระองค์ทรงบรรลุถึง “ความตรัสรู้ของตนตรัสสัมมาสัมโพธิญาณ” [ความตรัสรู้เองโดยชอบอัน
ยอดเยี่ยมซึ่งอมตธาตุหรือพระนิพพาน] นั่นคือ “พระศาสดาเอกในโลก” ผู้เป็นสรณะที่พึ่งทั้งมวลมนุษยและ
เทวดาได้จริง พระองค์จึงเป็นกัลยาณมิตรที่แท้จริง ฉะนั้น คำว่า “พุทธะ” จึงเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตาม
ที่พุทธศาสนิกทั้งหลายต้องน้อมนำมาใส่ใจใจและความประพฤติของตนอย่างจริงจัง คำอธิบายบรรยายพุทธ
ลักษณะแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าดังกล่าวนี้ เกินความเพียงพอที่จะบรรยายด้วยร้อยแก้วร้อยกรอง เพราะผู้
ปฏิบัติธรรมต้องไตร่ตรองธรรมทั้งหลายดังกล่าวนี้ด้วยปัญญา หรือหลักธรรมไตรสิกขา ได้แก่ “ศีล-สมาธิ-
ปัญญา” ซึ่งหมายถึง “อริยมรรคมีองค์ ๘” นั่นคือ (๑) อธิปัญญา = “สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ” เพื่อกำจัด
ระงับอนุสัยกิเลส กิเลสอย่างละเอียดที่หมักดองหรือนอนเนื่องในพื้นจิตสันดาน (๒) อธิศีล = “สัมมาวาจา-
สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ” เพื่อกำจัดระงับวิตกกมกิเลส กิเลสที่เกิดจากการทูลสีหรือประพฤติดิศีล (๓)
อธิจิตต์ = “สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” เพื่อกำจัดระงับปริยภูฐานกิเลส กิเลสที่กลุ่มมจิดหรือเข้า
ครอบงำจิตใจทำให้เกิดนิรวณ เพราะฉะนั้น คำว่า “พุทธะ” หมายถึง ท่านผู้ตรัสรู้แล้ว ผู้รู้ร้อยสัจจ์ ๔ อย่าง
ต้องแท้ โดยจำแนกออกเป็น ๓ ประการ (๑) “พระพุทธเจ้า” ท่านผู้ตรัสรู้เอง และสอนผู้อื่นให้รู้ตาม บางที่
เรียก “พระสัมมาสัมพุทธะ” (๒) “พระปัจเจกพุทธะ” ท่านผู้ตรัสรู้เองจำเพาะผู้เดียว (๓) “พระอนุพุทธะ”
ท่านผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า เรียกอีกอย่างว่า “สาวกพุทธะ” บางแห่งจัดเป็น ๔ ได้แก่ (๑) “สัพพัญญูพุทธะ”
(๒) “ปัจเจกพุทธะ” (๓) “จตุสัจจพุทธะ” [= พระอรหันต์] และ (๔) “สุตพุทธะ” [= ผู้เป็นพหูสูต] ในความ
เป็นจริงนั้น พุทธศาสนิกทั้งหลายไม่ควรประมาทในพระรัตนตรัย คือ มีความเลื่อมใส ศรัทธาปสาทะ อย่าง
แก่กล้าใน “พระพุทธ-พระธรรม-พระสงฆ์” ที่ต้องยึดมั่นเป็นสรณะที่พึ่งของชีวิต จะหาสิ่งอื่นเสมอเหมือน
ไม่ ฉะนั้น การมีพระรัตนตรัยเป็น “กัลยาณมิตร” จึงเป็นการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เป็นการต่อยอดเสริม
ปัญญาให้กว้างไกลลึกซึ้งออกไปใน “สัจจธรรม” [ปรมัตตสัจจะ] หรือ “อริยสัจจธรรม” [อริยสัจจ์ ๔] ซึ่ง
แสดงว่า ท่านทั้งหลายได้เจริญธรรมวิเศษแห่งธรรมเอกใน ๓ ประการ ดังนี้ (๑) “กัลยาณมิตตตา” คือ ความ
มีกัลยาณมิตร ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว (๒) “โยนิโสมนสิการ” คือ ความรู้จักคิด การพิจารณาโดย
แยบคาย ความฉลาดแยกคายด้วยอุบายในการคิดอย่างถูกวิธี คือ พิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหา
เหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุ
ปัจจัย หรือตริตระองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิดอวิชาและ
ค้นหา และ (๓) “อัปปมาทะ” คือ ความไม่ประมาท ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ ความไม่ผลอ ความไม่
เลินเล่อผลอสติ ความไม่ปล่อยปละละเลย ความมีสติรอบคอบ ความระมัดระวังที่จะไม่ทำเหตุแห่งความ

ผิดพลาดเสียหาย และไม่ละเลยโอกาสที่จะทำเหตุแห่งความดีงามและความเจริญ หนึ่ง **ความไม่ประมาท** พึงกระทำในที่ ๔ สถาน คือ (๑) **ในการระกายทุจริต ๓** [ฆ่าสัตว์-ลักทรัพย์-ประพฤตินิโคตม] ประพฤติกายสุจริต (๒) **ในการระวจิทุจริต ๔** [พูดเท็จ-พูดส่อเสียด-พูดคำหยาบ-พูดเพื่อเจ้า] ประพฤติวจิสุจริต (๓) **ในการระมโนทุจริต ๓** [ความเพ่งเล็งอยากได้จ้องจะเอาของเขา-ความขัดเคืองคิดร้าย-ความเห็นผิดจากคลองธรรม] ประพฤติมโนสุจริต (๔) **ในการระความเห็นผิด** [มิจฉาทิฏฐิ] ประกอบความเห็นที่ถูกต้อง หรืออีกนัยหนึ่ง คือ (๑) **ระวังใจไม่ให้กำหนด** ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด = **ระงับราคะ** (๒) **ระวังใจไม่ให้ขัดเคือง** ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง = **ระงับโทสะ** (๓) **ระวังใจไม่ให้หลง** ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลง = **ระงับโมหะ** (๔) **ระวังใจไม่ให้มัวเมา** ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา = **ระงับตัณหา** เพราะฉะนั้นคุณธรรมทั้ง ๓ ประการ ดังกล่าวข้างต้นนี้ มีความเพียงพอแห่งการปฏิบัติในการดำรงชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ปกติธรรม คือ “**มีเพื่อนที่ดี-คิดเป็นอุทวิธ-มีปัญญารักษามิตรทั้ง ๖**” ไม่ต้องรื้ออะไรอีกแล้ว ในน้อมนำเป็นอุดมมงคลชีวิตในตอนนี้อย่างนี้เลย ด้วยประการฉะนี้.

